
בירורי הלכה

הרב שלמה זלמן שמעיה

בענין הליכה בשבת מירושלים לגבעת זאב

עיירות, והן אמנם דמפורש בדברי רש"י בעירובין דף נה: בסוגיא דעיר העשויה כקשת דיכול ללכת מראש אחד של הקשת לראש השני באופן שאין ביניהם ד' אלפים אמה וכן העתיק יסוד זה בשו"ע הרב סי' שצ"ח ובחיי אדם, ויש לנו גדולי הפוסקים לסמוך עליהם, אולם לעומתם דעת המאירי שם בסוגיא דף נה: משמע דאף כשאין ביניהם ד' אלפים אמה אין היתר דתחומין מובלעין זב"ז וכן משמע בתשו' הרשב"א, וכן משמע בלשון משנה ברורה סי' שצ"ח ס"ק י"ד דכל ההיתר ללכת מראש הקשת האחד אל ראש השני של הקשת הוא רק מדין עיר העשויה כקשת ולא סמכין בזה על ההיתר דתחומין מובלעין זה בזה.

מעתה כיון שיסוד דין זה שנוי במחלוקת אף דבדאי יש מקום גדול לסמוך על כך ובפרט דודאי יש לסמוך על דעת השו"ע הרב והחיי אדם, אכן בהיות שדנים בזה לגבי היתר שיקבע לדורות ולא לפעם אחד, אלא כדי לקבוע דין ברור ולכתחילה אף במקום שאין צורך גדול, יש לדון אם נכון לסמוך על דין זה השנוי במחלוקת הפוסקים.

והנה נודע בשערים המצוינים בהלכה כי בעירובין הלכה כדברי המיקל, ולכאורה יש לנו להקל בזה בשופי, אכן יעויין בשדי חמד ח"ב עמוד 43 בענין זה שכותב דבר בר דנחלק בזה הפוסקים דעתו נוטה להחמיר בזה, דכל היסוד דבעירובין הלך אחר המקל זה רק במחלוקת בגמרא ולא במחלוקת בדברי הפוסקים, והן דעת החיד"א להקל

רבים ושלמים עלו ונסתפקו אם מותר ללכת בשבת מירושלים ת"ו עד גבעת זאב, דאף דהוה לכאורה מחוץ לתחום שבת, מ"מ יש לדון אם מותר ללכת כיון שירושלים מחוברת מצד מערב והיא כעיר עשויה כקשת, שלצידה השני יש בה חיבור והמשך מכיון שכונת רמות עם שכונת רמת שלמה וכפרים ערביים עד כפר אלג'יב, אשר היא כבר סמוכה לגבעת זאב.

אלא שלכאורה אם היינו יוצאים מירושלים דרך חיבורי שכונות אלו עד כפר אלג'יב שפיר היה מותר, אכן כיון שיוצאים משכונת רמות דרך הכביש, ועד סמוך לכפר אלג'יב יש יותר מאלפיים אמה, לכאורה מה יועיל לנו מה שמצידה השני יש חיבור של כפרים ושכונות, משכונת רמות עד כפר אלג'יב הרי בצד שהולכים אין שום חיבור, ומכיון שיש צורת הפתח הנמשך משכונת רמות עד סמוך לקבר שמואל הנביא, ומשם עד סמוך לכפר אלג'יב יש פחות מד' אלפים אמה, והרי כשעדיין לא יצא מתחום שבת מצד שכונת רמות והצורת הפתח, הוא כבר נכנס לתוך תחום ירושלים מצידה השני דהיינו מצד כפר אלג'יב, ואינו יוצא כלל מתוך תחום שבת של עיר ירושלים א"כ שפיר מותר ללכת, והוא ההיתר ד"תחומין מובלעין זה בזה".

אך הדברים לכאורה תלויין במחלוקת הפוסקים אם בעיר העשויה כקשת אפשר לסמוך על ההיתר שתחומיה מובלעין זה בזה, כיון ששני ראשי הקשת נראים כשני

בזה אך דעת הכנה"ג להחמיר בזה וכן נוטה דעת השדי חמד.

ובפרט דיש לדון דכל הסברא דבעירובין הלך אחר המיקל נובע כיון דעירובין ספיקא דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, מעתה י"ל דאין להכניס עצמו לכתחילה לספק דרבנן, וכמו שהעלה הביאור הלכה בסימן שצ"ד סעיף ב' ד"ה ויכול דאף דפסקינן בסי' שצ"ד סעיף א' דספק עירובין להקל, מ"מ פסק שם הרמ"א דלכתחילה אין להכניס עצמו לספק דרבנן, וכידוע כמה האריכו בזה בספרי הפוסקים עיין בדעת תורה סי' י', ובשדי חמד.

ולכן ע"פ כל האמור לכאורה קשה לסמוך על המחלוקת בענין תחומין מובלעין זה בזה.

והנה הגאון הרב יהושע בריזל שליט"א רב שכונת פרי הארץ בג"ז, פסק להתיר ההליכה מדין עיר העשויה כקשת המבואר בעירובין נה. וידידינו הרה"ג משה אהרן שור שליט"א בירר כשמלה האי שמעתתא, וכמבואר להלן בקובץ זה, דיש כאן דין דעיר העשויה כקשת כיון דיש פחות מד' אלפים אמה בין ראש אחד של הקשת לראש השני, ואף דהוה על ידי צורת הפתח דעת רוב הפוסקים להקל בזה, ובנוסף לכך יש כאן היתר די"ל דעל ידי גדר ההפרדה שסביב כל

הכפרים הערביים נחשבות כעיר אחת הסמוכה לירושלים בפחות מאלפיים אמה, וכמו שהאריך והרחיב לדון בזה, לכן נראה דכאשר יש כאן שלושה שערים של היתר, ובפרט דהוה מילתא דרבנן ואין כאן הכרעת הפוסקים לשום צד, נראה דיש להקל בזה בשופי.

ואם אמנם כי הגאון רבי אריאל בוקוולד שליט"א דעתו נוטה להחמיר בזה מחמת כו"כ טעמים, אך עיקר יסוד דבריו כיון דס"ל דבעיר העשויה כקשת או כגא"ס אין היתר ללכת יותר מאלפיים אמה ממקום שיצא, אף שהיא עיר עשויה כקשת, אכן שמענו מכמה מומחים בענין עירובין כי לא נתקבל חידושו זה, ובפרט כי אף לדעתו הדבר שנוי במחלוקת ואף לדבריו הרבה גדולי הפוסקים מקילים בזה, ומה גם כי לשאר הטעמים [דהכפרים הערביים נחשבות כעיר אחת על ידי גדר ההפרדה המקיפה אותם, והיא סמוכה לירושלים פחות מאלפיים אמה], גם לפי סברתו יש להקל, א"כ יש להתיר ההליכה, וכן דיברנו בזה עם הגאון ר' משה ברלין שליט"א, ואחרי שבירר שמעתתא זו לכל צדדיה מורה ובא כי יש להקל בזה, ולמזהיר ולנזהר שלומים תן כמי נהר.

★ ★ ★

הרב משה אהרן שור

בענין תחום שבת בין הערים ירושלים וגבעת זאב

שאלו ודרשו רבים אם מותר ללכת בשבת מירושלים לגבעת זאב, דלכאורה כיון שגבעת זאב מרוחקת מירושלים מרחק של עשרה מיל [5 ק"מ] בערך א"כ היוצא מירושלים לגבעת זאב הרי הוא יוצא חוץ לתחום שבת, אבל יתכן שיש חיבור מצדדים אחרים שגורמים לכך שגבעת זאב נחשבת כמחבורת וסמוכה לירושלים, ומותר ללכת מירושלים לגבעת זאב.

ובהיות כן בררתי ענין זה בדיוק חברים, והנני להציע מה שעלה במצודתי, כי הן אמנם דלפי דעת החזון איש ולפי דרכו של הגאון מח"ס קרית אריאל הרב אריאל בוקוואלד שליט"א יתכן שיש קצת מקום להחמיר בזה, אולם לפי דעת רוב פוסקים שכתבו עפ"י הראשונים, וכ"פ המשנה ברורה, יש להעלות בזה כמה טעמים להיתר אשר אפשר לסמוך עליהם לצאת מירושלים לגבעת זאב בשבת, וכאשר ביררנו כל זה בהכוונת והוראת הגאון הרב משה ברלין שליט"א [יו"ר העירוב המהודר בארה"ק], וכדלהלן.

והנה כאשר בוחנים את צורת העיר רואים שיש כפר ערבי בצד הדרך לג"ז אשר נקרא בשם אל ג'יב וכפר זה מחובר לירושלים מצד אחד ברצף שכוונות בתים מצד מזרח, שהרי השכוונות נווה יעקב ופסגת זאב מחוברות לעיר ובסמוך להם ישנה שכוונה ערבית הנקראת 'א ראם', ובסמוך לה ממש נמצא אזה"ת עטרת ובסמוך לה הכפר ביר נבאלה הנמשך עד סמוך ממש לכפר אל ג'יב הנ"ל. וכשמסתכלים בצילומי אויר רואים איך שכל השכוונות סמוכות זו לזו וישנו רצף של בתים ובנינים מירושלים עד אל ג'יב.

ולכן באמת ירושלים היא עיר אחת עד סמוך לגבעת זאב דהיינו עד סוף הכפר אל ג'יב, ואם היו הולכים מצד מזרח היה פשוט שמותר, אכן כיון שהולכים מצד מערב דהיינו מצד שכוונת רמות על הכביש, ושם יש הפסק יותר מתחום שבת מרמות עד סמוך לכפר אל ג'יב, לכן יש לבאר ההיתר יותר.

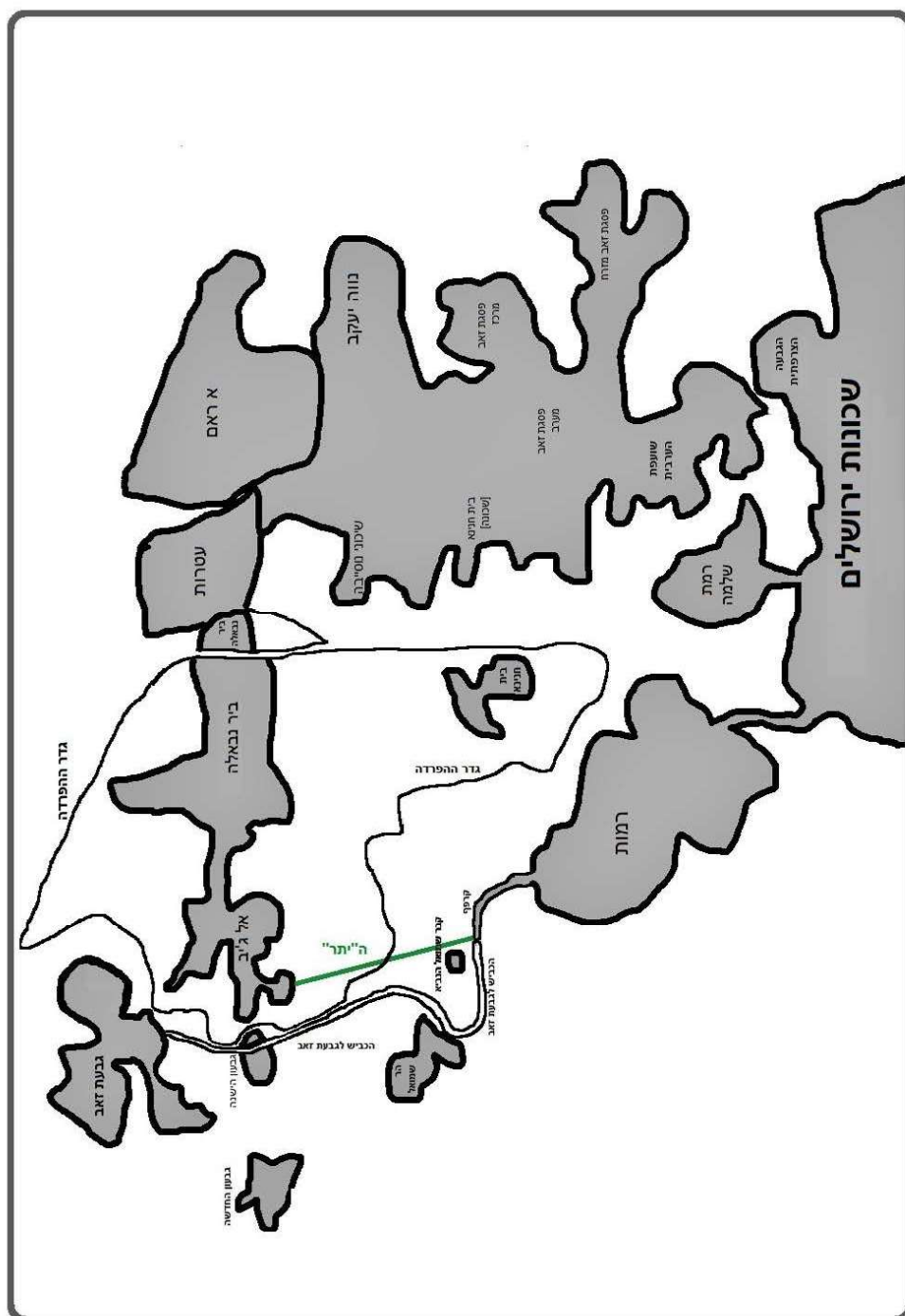
והנה העירוב של שכוונת רמות נמשך עד הכביש שפונה לקבר שמואל הנביא, ונמצא שהעיר ירושלים נמשכת עד למקום זה, ומשם עד הכפר אל ג'יב יש פחות מד' אלפים אמה ולכן יש להתיר כדלהלן.

היתר מדין הבלעת תחומין

טרם כל שיח יש לדון לגבי היתר של "תחומין מובלעין", כיון דהיוצא משכוונת רמות במרחק של פחות מתחום שבת הוא נפגש בתחום שבת של היוצא מהכפר אל ג'יב, נמצא שהעובר מכאן לכאן אינו יוצא לעולם מתחום שבת.

ואבאר, היתר הבלעת תחומין הוא שמכיון שכל אדם יש לו אפשרות להלך בכל העיר ומכל צדדי העיר יכול לצאת מרחק של אלפיים אמה, ולכאורה אם היה יוצא מנקודה אחת בעיר והיה הולך בצמוד לעיר מותר לו להלך אפילו סיבוב שלם סביב העיר כל שאינו מתרחק אלפיים מהעיר, א"כ גם באופן שהוא יוצא מהעיר מנקודה אחת

וקודם שמתרחק אלפיים אמה הוא מגיע לתוך אלפיים של שכוונה אחרת של אותה עיר שהיא בולטת יותר מהעיר, הרי זה נחשב כאילו הוא נכנס לעיר בחזרה ומותר לו להמשיך ללכת, הגם שנמצא מתרחק מנקודת יציאתו מהעיר יותר מאלפיים, דכיון שהיה יכול להגיע לשטח זה אילו היה יוצא מהעיר דרך השכוונה הנגדית נחשב מקום זה כחלק מתחום העיר, וא"כ גם בנידון דידן כשיוצא משכוונת רמות הוא עדיין מהלך בתוך אלפיים של שכוונת רמות וקודם שמגיע לסוף אלפיים הרי הוא כבר נכנס לתוך אלפיים של הצד השני של העיר שהרי אילו היה מהלך בין הבתים בתוך שכוונת נווה יעקב ופסגת זאב ועטרת עד אל ג'יב היה מותר לו להלך במקום זה

אלפיים לכל צד מקצה אל ג'יב, וא"כ תחום העיר מצד רמות מובלע בתחום העיר מצד אל ג'יב ומותר להמשיך ללכת בצמוד לתחום אל ג'יב עד אלפיים מסוף אל ג'יב ומגיע עד תוך גבעת זאב.

ומקור האי דינא בסוגיא בעירובין (דף מ"ד:): "אילו שבת במערה שבתוכה ארבעת אלפים ועל גגה פחות מארבעת אלפים אמה לא נמצא מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה" וביאר רש"י שם שהכוונה למערה שיש לה שני פתחים והמרחק ביניהם הוא 3990 אמה ואז כשיוצא מפתח אחד והולך לכוון הפתח השני יש לו הבלעת תחומין ויכול להגיע עד הפתח השני ואלפיים מעבר לו. ונפסק כן להלכה בס"י ת"ז (סעיף ב) לגבי יוצא ברשות.

יש להבהיר: הבלעת התחומין נגמרת באמצע אל ג'יב והמשך הישוב הוא יותר מד' אלפים, אבל כשמגיעים סמוך לאל ג'יב נצמדים לתחומו והולכים סמוך לבתי הישוב. ומשם יש פחות מאלפיים עד גבעת זאב.

הבלעת תחומין בין שני ראשי הקשת

אך על היתר זה יש לדון, דאפשר דדין הבלעת תחומין נאמר דוקא במערה ולא בעיר העשויה כקשת דאפשר דשני ראשי קשת נחשבות כשני עיירות וממילא נימא דהיוצא מראש אחד אין לו התחום של הראש השני שנחשבים כשני עיירות.

וברש"י (בדף נ"ה: ד"ה דאי בעי) משמע שיש בזה דין הבלעת תחומין.¹ ודבריו הובאו להלכה בלבוש ושו"ע הרב בס"י שצ"ח ובחיי אדם (כלל ע"ו י"ד) וכן כתב להדיא בחוות יאיר (סי' קנ"ה) ובמרכבת המשנה (שבת פכ"ח ה"ח).

אמנם באו"ש (שבת פכ"ח ה"ח) וחזו"א (סי' ק"י סקי"ג וט"ו) נקטו שבעיר העשויה כקשת אין דין הבלעת תחומין מפני שאין לו אלא את תחום הראש שיצא משם, וכן מבואר להדיא במאירי שאסור לילך מראש אחד לראש השני בלא דין קשת. וכן משמע קצת במ"ב (סי' שצ"ח סקי"ד) ולכאור' למד כן מהמאירי הנזכר. [ולקמן בסוף המאמר יבואר עוד בענין זה].

ומכיון שהיתר זה שנוי במחלוקת הוצרכנו לדון בכמה טעמים נוספים שעל פיהם מותרת ההליכה בשבת מירושלים לגבעת זאב.

והנה יש להביא ג' טעמים להיתר בזה, והם ג' אפשרויות במדידת צורת העיר. ואשתדל לבאר כל אחת בפנ"ע בקיצור, ואח"כ ניכנס לפרטי הדברים ואופני החיבור בין השכונות ורצף הבתים עד אל ג'יב.

מעם א'

(א) מדין "עיר העשויה כקשת", והוא דאיתא בגמרא עירובין דף נ"ה שקודם מדידת התחום בעיר יש לקבוע צורת העיר כמרובע או מלבן ומסוף הריבוע יש למדוד, אלא שכתוב שם שאם העיר עשויה כגאם (כצורת האות ר') או כקשת (דהיינו שהבתים בנויים סביב כחצי עיגול ובתוך העיגול אין בתים, כזה U, דהיינו שהבתים נמשכים כמו קשת) אינו ברור לרבע את העיר תמיד, אלא תלוי אם המרחק בין ראשי הקשת הוא פחות מד' אלפים אמה או יכולים לרבע העיר כולה אבל אם זה יותר מד' אלפים אין מרביעין תחומי העיר מסוף הקשת (להלן ה"יתר"), וכן הוא לשון השו"ע או"ח שצ"ח סעיף ד' "היתה עשויה כמין גם או כקשת אם יש בין שני ראשיה פחות מארבעת אלפים אמה מחדדין לה מן היתר ורואין את כל הרחב

1 דו"ל שם "דאי בעי הדר אתי למקום ה"יתר" דרך הבתים. סביב הקשת יכול להלך עד שמגיע לאחד מן הראשין ומשם יכול להלך לראשו האחר שהרי תחומיהן נבלעין זה בזה וכיון שבהיתר יכול להלך למקום ה"יתר" תו לא אסר ליה אורך החלק לשויה כשתי עיירות ורואין אותה כאילו היא מליאה בתים וחצירות", משמע בבירור שגם לולי ההיתר של כאילו מליאה בתים היה לנו היתר ללכת מראש אחד לראש האחר,

שבין היתר והקשת כאילו הוא מלא בתים, ואם היה בין שני ראשיה ארבעת אלפים אין מודדין לה אלא מן הקשת, הג"ה וי"א מן המקום שנתקצר שם הקשת, שאין בו ארבעת אלפים אמה".²

וכן בנידון דידן חלק זה של העיר בנוי כעין קשת, שצידה הדרומי נמשך מרמות עד רמת אשכול והמזרחי מהגבעה הצרפתית עד א ראם והצפוני מעטרת עד אל ג"ב (ראה איור מס' 1). וא"כ יש לנו לראות את כל השטח שבין הקשת כאילו הוא מלא בתים וחצירות, ותחום העיר נמשך אלפיים אמה לצד מערב מבתי אלו, וכן לצפון מודדים אלפיים אמה מסוף בתי אל ג"ב, וכיון שכן מותר להלך בכביש שנמשך מרמות לג"ז [והגם שהוא יוצא כלפי מערב יותר מראשי הקשת ואין אנו מהלכים במקום שהוא כאילו מלא בתים ממש, הלא הוא עדיין צמוד לבתים וחצירות אלו בתוך אלפיים], ואח"כ להמשיך ללכת בכביש בצמוד לכל רוחב בתי אל ג"ב ורק מקצהו העליון של הכפר אל ג"ב מתחילים למדוד אלפיים אמה.

אלא שכל זה היה פשוט אם באמת נמצא שאין ארבעת אלפים אמה בין שני ראשי הקשת דהיינו בין קצה שכונת רמות לקצה הכפר אל ג"ב. אך כיון שמדדו את המרחק

בין שני ראשי הקשת ומצאו שהוא יותר מד' אלפים, הוסיפו לעירוב בקצה שכונת רמות קרפף גדול המוקף בצורות הפתח מצד אחד ובגדר מצדו השני וסופו מגיע עד כ 30 מטר לפני הפניה לקבר שמואל הנביא, וכשמודדים מסוף הקרפף עד אל ג"ב מגיעים ל 1800 מטר (שזה פחות מד' אלפים גם אחרי ניכוי 6% שמקובל לנכות במדידה ע"י מפות מחשש הרים וגבעות או טעויות)³, וא"כ יש לנו לדון את כל השטח שביניהם כאילו הוא מלא בתים וחצירות, וגם ההולך דרך הכביש המחבר בין רמות לגבעת זאב מתחיל למדוד אלפיים רק מסוף אל ג"ב ומותר ללכת עד גבעת זאב.

אלא שמותר ללכת רק עד אמצע גבעת זאב כדין כלתה מידתו בחצי העיר שאינו מהלך כל העיר כולה אלא עד סוף אלפיים כמבואר בסימן ת"ח סעיף א', ולפי זה אין לו לילך אלא עד ביהכנ"ס שבשכונת פרי הארץ בג"ז ואולי 30 מ' מעבר לו ולא יותר (ואם לא ינכו 6% יוכל להמשיך עוד 50 מטר מעבר לזה). וגם הדר בג"ז אין לו אפשרות ללכת לירושלים אלא א"כ קנה שביתה בירושלים, שהרי כלתה מידתו באמצע העיר עוד קודם שמגיע לשכונת רמות, וכמבואר שם בענין עיר קטנה ועיר גדולה, אבל לפי אופני החיבור שלהלן יש להקל גם באלו וכמו שיבואר בהמשך.⁴

2 ויתכן שהרה"ג רבי יוסף טולידנו רב גבעת זאב שאסר החמיר בזה כשיטת המחבר ודלא כרמ"א.
3 יש להדגיש כי כהיום שהמדידות נעשות ע"י תוכנות מחשב יש פחות החשש של טעויות, וכן נעשית מדידה מדויקת לפי פני השטח בגובה מדויק וא"כ אין צריך ניכוי של 6%.

בענין מידת האמה

והנה לגבי מרחק זה יש שערערו כי אין לסמוך על שיעור אמה של 48 ס"מ, אלא יש להחמיר יותר ולהקטין שיעור האמה, אכן כבר נהגו להקל בזה אף לגבי מילי דאורייתא כגון לבוד בסוכה, וכדומה, [וכן לגבי כל דיני שבת יעויין בשש"כ שהדפיס כן אף במהדורה המתוקנת]. ועיין בשונה הלכות שהוא מיקל למדוד בזה הכל לפי האמה של חזו"א אפילו להקל, וא"כ כ"ש לדידן דיש לסמוך על האמה של הגר"ח נאה להקל. ובתחילה היו רבים שטעו וסברו שצריך למדוד מסוף הצוה"פ הקו ישר לכוון צפון וזה מגיע רק עד תחילת הכפר אל ג"ב, וסברו ששם בתחילת אל ג"ב יש להעמיד את ראש הלמ"ד [דהיינו המשך קו ישר מראש הקשת, ראה איור מס' 5] ומשם למדוד האלפיים אמה ויצא להם שאין אפשרות להגיע בתוך ג"ז עד שכונת פרי הארץ כלל כיון שכשמושכים קו ישר מהנקודה של תחילת הכפר מגיע קו זה רחוק יותר מאלפיים אמה משכונת פרי הארץ [ראה איור מס' 3].

אבל דבר זה התברר כטעות גמורה ובוודאי יכולים למתוח קו באלכסון ואין דבר זה תלוי בריבוע העולם, וגם אם הקשת נוטה ואינה עומדת כשוה לריבוע העולם מותחים יתר בסופה וממלאים את כולה בתים

מעם ב'

ב) מכיון שלאחרונה הקיפו את הכפרים ביר נבאלה ואל ג"ב והכפר בית חנינא בגדר הפרדה (נפרדת ואינה מחוברת לגדר הפרדה שסביב רמאללה) והם מוקפים מד' רוחותיהם והיציאה משם היא רק דרך שער אחד ליד ג"ז ועוד 2 מנהרות אחת לכוון קלנדיה ואחת לכיוון הכפר בידו א"כ יש לנו להחשיב את כל השטח המגודר כעיר אחת⁵, ובין השטח הזה לירושלים המרחק הוא פחות מקמ"א אמה שהרי זה מתחיל סמוך לעטרות [ועוד גם אם לא נחשיב את עטרות כחיבור הרי זה נכנס לתוך קשת שבין שכונת רמות לשועפת הערבית (כמסומן באיור מס' 2)], וכיון שיש להחשיב הכל כחלק מהעיר ולמדוד מהחומה כמבואר בסימן שצח סעיף יא, א"כ יוצא לנו קשת קטנה מאוד משכונת רמות עצמה עד לפני מחנה גבעון במקום שהחומה מתקרבת לכביש (וכפי שמתואר באיור הנ"ל) ואין צורך לתוספת הקרפף כלל.

ולפי זה ההולך בכביש המחבר בין רמות לג"ז מהלך במקום ה"יתר" עד שמגיע למקום שגדר ההפרדה נוגע בכביש, ומשם הוא מהלך בסמוך לעיר עד ג"ז. וגם כשנמדוד מגדר ההפרדה לכוון ג"ז נמצא שתחנת הדלק הישנה שבמזרח ג"ז מגיעה עד פחות מקמ"א אמה מגדר ההפרדה ותחנת הדלק היא כבר חלק מהערוב המקיף את ג"ז, וא"כ יש לנו חיבור גמור בין ירושלים לג"ז, ויכולים להלך בכל ג"ז ואלפיים חוצה לה, וכן הדר בג"ז יכול להלך בכל העיר ירושלים.

מעם ג'

ג) אם נחשוש שאין אזה"ת עטרות מחבר את ביר נבאלה ואל ג"ב לירושלים הרי נחשב השטח המגודר כעיר נפרדת⁶, וכבר נתבאר שהשטח הזה מחובר לג"ז ויש לנו לרבע את כל החלק הזה לבדו [כלומר את השטח המוקף בגדר ההפרדה עם גבעון וג"ז שמחוברות לה] כדין עיר עגולה וכפי דאיתא בגמ' (שם) וכשנרבע אותם נמצא שכל שכונת רמות מובלעת בריבוע זה, ולפי זה בוודאי יכולים הדורים בירושלים ללכת בכל הריבוע כולו.

והגם שבהמשך יתברר שחיבור ערים ע"י הבלעת ריבועים הוא תלוי במחלוקת, זה רק לענין חיבורו לעשותו לעיר אחת ולרבע כולו ביחד אבל זה ברור שמי שנכנס לריבוע יכול להלך בכלה, מכיון שהחזו"א בסי' פ' כתב שבאופן שיש לעיר שתי שורות בתים היצאות מהעיר מצד אחד, אחת מימין ואחת משמאל, השורה הימנית מתחילה ממש בצמוד לעיר וארכה אלף אמה, ואילו השורה השמאלית מתחלת במרחק יותר מקמ"א אמה מהעיר ונמשכת אלפיים אמה [כעין צורת האות ק'], הדין הוא שבני השורה השמאלית שהיא נחשבת כעיר נפרדת, מותרים להלך בכל ריבוע העיר הסמוכה לה, [ובהמשך יתבאר שכאן סבר החזו"א שאין לחבר שני ערים שאחת מהן נכנסת לריבוע העיר השניה ולחשבה לעיר אחת גדולה, ובהמשך בסימן ק"י חזר בו וכתב שזה כן יכול לחבר ערים אחת לשניה חיבור גמור ויחשבו כעיר אחת גדולה וירבעו את כולה]⁷

והצירות, וכיון שכן יש לנו למדוד מסוף הצוה"פ, עד אמצע אל ג"ב במקום הקרוב שהוא בתוך ד' אלפים, כמו שרואים במפה שנמשך אשכול בתים היורד ומתקרב לכוון רמות, ולהמשיך את מדידת הקו עד אמצע אל ג"ב ולמדוד משם אלפיים אמה וזה מגיע עד אמצע שכונת פרי הארץ [ראה איור מס' 4].

5 בדקנו ביום י"ז כסלו את הגדר מכל הצדדים בנסיעה בסיוור צבאי על כביש הבטחון הסמוך לגדר, וראינו שהכל באמת סגור ואין שום פירצה.

6 וגם אם זה מחובר הרי זה רק ע"י מרחק הפחות מקמ"א אמה ויותר משבעים אמה, ורק מדין ב' עיבורים אנו מחברים אותם, ובה סוברים רבים מגדולי הפוסקים שאומרים גם בזה אין עיבור לחומרא ואנו יכולים להחשיבה לעיר אם יצא לנו קולא מזה.

7 דו"ל "נראה דאם היצא של ימין כל הבתים מובלעין זה לזה תוך ע' עד בתי העיר והיצא נמשך אלף אמה מן העיר, והיצא השמאלי מופלג מן העיר קמ"א אמה ובתיו נמשכים אלפיים אין מרבעין את העיר אלא

אחת יתברר שבתי השכונה האחרת נכנסים בתוך הריבוע, אז נאמר שזה נקרא חיבור ממשי בין השכונות ונעשה כעיר אחת גדולה] אין כאן שום ספק שישנו חיבור גמור ורצף בתים מירושלים עד אל ג"י וגם באופן שלא נחשב את בתי החורשת בעטירות כדירות כלל עדיין יש חיבור בהבלעת ריבועים. אלא דאף שרוב העוסקים בתיקון עירובין סומכים לכתחילה על הבלעת ריבועים, כמו שכתבו בזכר צבי - תחום שבת ומדידתו, קונטרס ריבוע העיר, מחזה אליהו, וחידושים וביאורים עירובין ס"ז ע"א. וכן פסק המנח"י ח"ח סי' ל"ג, וכן הורה הגר"ש וואזנר בנוגע לעיר רחובות וקרית עקרון (הובא בקיצור הלכות מדידת תחומין) וסמכו בזה על החזו"א כדלהלן.

דהנה החזו"א כתב בסי' פ' בענין עיר שיש לה שני שכונות יוצאות מצד אחד שאין אומרים הבלעת ריבועים לעשותם לעיר אחת, אבל בליקוטים חזר בו וכתב בסימן ק"י סקט"ז בפשיטות שיכולים לחבר ערים ע"י הבלעת ריבועים [אלא שהוא הביא ראיה לזה ובסוגריים שם כתב לדחות הראיה אבל כתב שאין משמע כן והדבר צריך הכרע, ובהמשך דבריו הוא ממשיך עם מסקנא ברורה שיכולים לחבר הערים כן. וכן כתב הגר"ח קנייבסקי בשונה הלכות סעיף י"ט ו- כ"א שמשמע שנקט להכריע שמצטרף].

אלא שבספר קרית אריאל על עניני תחומין האריך בזה וסבר שאין לסמוך על הבלעת ריבועים וגם רוצה לתרץ בדוחק את דברי החזו"א בסימן ק"י שאינו סותר לשיטתו, ורק באופן שעיר בנויה בצורת קשת ושכונה אחרת עומדת נגדה ובתיה מובלעים בתוך חלל הקשת הוא מסכים שנעשה חיבור גמור ונעשה כעיר אחת.

וא"כ גם בנדון דידן יש לנו לחשב את שכונת רמות וכל ירושלים כיוצא השמאלי שהדר בו יכול בודאי להלך בכל הריבוע, אלא שהדר בג"ז לא יוכל להלך בכל ירושלים מכח זה אלא בשכונת רמות עצמה שהיא נמצאת בריבוע שלו, שהרי אינו נעשה כעיר אחת עם ירושלים אלא שיש היתר ללכת בכל ריבוע העיר הסמוכה מדין חצר כד' אמות.

והרה"ג ר' משה ברלין אמר לי שלכאורה יכולים לומר עוד יותר שכונת החזו"א שאינה נעשית לעיר אחת היא רק לגבי הנקודה של ריבוע שלא נרבע את כל העיר עם היוצא השמאלי אחרי שנתחבר רק ע"י ריבוע, שאק לעשות ריבוע ע"ג ריבוע [וגם בזה חזר בו בסימן ק"י וכתב שיתכן שכן יעשו ריבוע ע"ג ריבוע] אבל העיר עצמה היא עיר אחת ומותר לעבור במקום פגישת ריבועיהם ולהלך בכל שני הריבועים, דהרי אין שום סיבה להעדיף את בני היוצא השמאלי על פני הדרים בשאר ריבוע העיר, ודו"ק, ולפי זה יוכלו גם בני ג"ז להלך בכל ירושלים ואין צריך לקנות שביתה בירושלים.

בירור אם העיר עשויה בקשת

ועתה יש לברר הטעם הראשון דהעיר עשויה כקשת דנחשב כעיר אחת, שעדיין צריכים אנו לברר בפרוטרוט את רצף הבתים בקשת האמורה באופן הראשון, ובאמת יש שם שני מקומות שיש לדון בהם, א' בחיבור הגבעה הצרפתית עם שועפת, שיש שם שטח יותר מקמ"א אמה פנוי מבתיים. ב' באזה"ת עטרת יש לברר על כל המכנים אם הם באמת משמשים לדירה או שהם סתם מחסנים וכדומה.

והנה אם נבוא לחבר את השכונות ע"י הבלעת ריבועים [כלומר אם כשנרבע שכונה

בסוף אלף ואין היוצא השמאלי מן העיר, ומ"מ השוכנת ביוצא השמאלי מהלך כל העיר כולה, דהוי כולה כד' אמות, כיון דהיוצא השמאלי הוי עיר בפ"ע וחשיב כמוקף מחיצות והוי כולו רה"י מוקף מחיצות וכמש"כ הריטב"א בעיר עשויה כקשת דאע"ג דבין ראשיה יותר מד' אלפים הולכין מראש זה לראש זה דרך הבתים ומודד אלפים ממקום שיצא".

יש ממש קשת, וא"כ גם לפי שיטתו של הקרית אריאל יש כאן חיבור גמור וגם עירוב צוה"פ יש שם שמחבר את שכוונות נווה יעקב ופסגת זאב למרכז העיר.

אלא שבאזור עטרות לא היה הדבר ברור, ובאמת מלפנים גם במקום זה לא היה חשש מכיון שסביב כל אזה"ת היתה גדר סגורה והכניסה לאזה"ת היתה דרך שער שנסגר מדי לילה מכיון שאזה"ת ממוקם בין שכוונות ערביות, וכיון שיש גם כתבים בתוך אזה"ת נחשב הכל כרה"י סגור ומוקף לדירה וזה היה החיבור בין א ראם לביר נבאלה, אך לאחרונה אחרי שבנו את גדר ההפרדה באזור והפרידו בין שכוונות הערבים לעטרות [גדר אחת מצד מזרח לעטרות מקיפה את שכוונת א ראם ביחד עם רמאללה, וגדר שניה בהיקף קטן יותר סביב הכפרים ביר נבאלה אל גייב וכפר בית חנינא בלבד] הפסיקו לתחזק את הגדר ונפרצו בזה כמה פרצות יותר מעשר אמות.⁸

ולכן יצאנו לבדוק מקרוב את המבנים בעטרות בחודש חשוון השנה, ומצאנו שיש שתי שורות של בתי חרושת פעילים שיש בהם פועלים שאוכלים שם פעם אחת ביום לפחות, וגם יש בהם שומר ביום ובלילה, השורה הדרומית מגיעה משכוונת א ראם עד ביר נבאלה ממש, והצפונית נוגעת רק בביר נבאלה אבל בשכוונת א ראם אינה נוגעת רק מובלעת בקשת [כלומר שאם נמשוך קו מקצה שכוונת א ראם עד קצה הכתים בשכוונה הסמוכה ששמה שיכוני נוסייבה נראה שהמפעלים מובלעים בתוך הקו] שזה גם לשיטת הקרית אריאל נחשב חיבור⁹, וא"כ יש לנו ב' חיבורים שגם אם יחבר

ויעויין בקובץ בית אהרן וישראל ק"א שם כתב הרב גבריאל יהודה איליאוויטש מאמר ארוך בענין זה מה שנתברר ונתלבן בכולל חלקת יעקב עם ראה"כ הרה"ג מאיר לוריא שליט"א והעלה שבוודאי יש לסמוך על הבלעת ריבועים, והוכיח כן מדברי הירושלמי, הטור והרמ"א, המאירי, הרמב"ם, המגן אברהם והחזו"א כדבריו, והאריך להשיג על הספר קרית אריאל בזה.

ובקובץ קי"ח בהערות כתב מח"ס קרית אריאל תגובה ארוכה והרבה להוכיח להיפך, והוא כתב שמשמע בדעת רש"י והראב"ד רשב"א ריטב"א הטור והשו"ע ומג"א שאין זה חיבור ורק קרבן העדה סובר דהוי חיבור ובחזו"א נמצאים בזה פסקים סותרים, ונשאר עומד בשלו שאין לחשבו וודאי אלא באופן שעשויה כקשת וכנ"ל, ובשם הגרי"ש אלישיב כתב שגם זה טוב רק לצירוף בעלמא וצ"ע. ואילו בספר שבות יצחק פרק ד' אות ג' הביא בשם הגרי"ש אלישיב שבאופן שגוף העיר נכנס בין ראשי הקשת זה נחשב חיבור לתחומין וה"ה למגילה, ורק באופן שגוף העיר אינה נכנסת אלא ריבוע העיר הרחוקה נכנס לתוך קשת העיר הסמוכה בזה אמר דעכ"פ לענין מגילה אין לסמוך על צירוף זה, ובהערות שם כתב שיש סוברים שגם זה נחשב חיבור.

וכיון שהדברים יגעים ואנו צריכים לברר ההלכה למעשה נקטנו כל היתר זה רק כצירוף בעלמא וספק וכפי שיטתו של הקרית אריאל.

חיבור העיר ע"י קשתות ובתים

ולכן בדקנו את חיבור השכוונות בדקדוק ומצאנו שבחיבור הגבעה הצרפתית לשועפת

⁸ ועדיין יש לדון אם זה לא נחשב כישב ולבסוף נחבר שדי בזה כג' מחיצות גם בחצר.

⁹ אלא שיש לדון בזה כיון שהוא כתב שזה רק בקשת ממש אבל אם היא עשויה כגא"ם לא נחשב חיבור וכתב שצריך דקדוק בחכמה להכריע דין כל שקע איזה נחשב כדין קשת ולא כדין גא"ם, ולכאורה החילוק מבורר שבכל מקום שאנו רוצים לחבר ע"י ריבוע העיר ולהוסיף שתי צלעות לעיר אז יש לחשבו כגא"ם ובה אין לחבר לשיטתו, אבל באופן שהבתים נכנסים עוד יותר ומובלעים בתוך קו האלכסון שבין שני הראשים אז יש להחשיבו לפחות כעשויה כקשת ולחשבו כחיבור לפי שיטתו, דרו"ק.

ויפסק אחד מהם עדיין ישאר חיבור מהצד השני.

חיבור ע"י בתי חרושת

אלא שבחזו"א ק"י ס"ק כ"ח לגבי בית חרושת שאוכלים הפועלים סעודה אחת כל יום מסתפק אם זה נחשב לדירה כיון שעיקר הבנין למלאכה עביד, ונוטה להחמיר ואילו בשבט הלוי ח"א סוף סימן נ"ט כתב וז"ל "ואשר שאל לענין עירובי תחומין האם בית חרושת שאוכלים בו נחשב כבית דירה לענין להצטרף לעיר, פשוט הש"ס והפוסקים סימן שצ"ח דנחשב בית דירה", וגם הגרי"ש אלישיב פסק כן (כמובא בקיצור הלכות מדידת תחומין) וכיון דחזינן דמאי דמספקא לחזו"א פשיטא להו לשבט הלוי והגרי"ש אלישיב א"כ ראוי לסמוך על זה להקל בפרט במקום זה שיש צירוף גדול מצד הבלעת ריבועים וכדלעיל.

ובנוסף לכל הנ"ל הרי בדקנו ומצאנו שבכל המפעלים בשתי השורות דלעיל יש שומרים ביום ובלילה, ועל אף שגם בזה החמיר החזו"א וסבר שאין לצרף את כל בית החרושת ורק החדר של השומר נחשב לדירה, עדיין יש לנו להחשיב כל החצר כחצר שיש בה בית דירה¹⁰ וכולה מצטרפת לעיבור העיר [בדקנו גם את החצרות אם הם סגורות מכל הצדדים בלי פירצות].

חומת העיר שנפרצה

ועוד יש לדון כיון שכפי שכתבנו היתה שם בעבר גדר ועתה נפרצו בה כמה פרצות רחבות מ"א אמה אבל עדיין עיקר הגדר קיימת, וא"כ יש לנו להחשיב את הגדר כחומת עיר שאין פירצת עשר אמות מפסקת אותה אלא פירצת קמ"א אמה יכולה להפסיק את החומה וכלשון הגמרא נ"ה ע"א "חומת העיר שנפרצה בקמ"א ושליש", וכפי שכתב הגר"ש אויערבאך שליט"א

בנספח להסכמתו על ספר קרית אריאל, שאפילו צוה"פ של העירוב נקרא חומה לגבי זה וכ"ש גדר זו שהגינה על אזה"ת והיא עומד מרובה על הפרץ, וכן בספר שבות יצחק פורים סי' ה' אות י' הביא כמה חילוקים בין תחומין לטלטול, וכתב שם בשם הגרי"ש אלישיב שיש לעירוב דין חומה ממש לענין זה, וז"ל שם: "כתב הרמ"א בהלכות תחומין סי' שצ"ח ס"ז, דחומת העיר שנפרצה מב' רוחותיה זו כנגד זו וחרבו הבתים שביניהם עד קמ"א אמה ושליש דינו כסתום, ע"כ. כלומר אף שגם פירצה יותר מעשר מבטלת מהמקום שם רה"י, מ"מ עדיין חשיב כל המוקף עיר אחת, ולכן חשיב לתחומין כד' אמות, כל שלא נתבטלו המחיצות באופן ובשיעור הנ"ל, וגם במחיצות צוה"פ הדין כן לענין תחומין, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א".

היוצא לנו מכל זה שיש חיבור גמור ורצף בתים בכל הקשת והרי זו קשת ראויה והרי היא כמליאה בתים וחצירות ולהלך במקום היתר.

תוך הקשת שרחב יותר מד' אלפים אמה

אלא שהיתה סברא אחרת לערער על כשרות הקשת מצד שיש בה מקום באמצע שהוא רחוק יותר מד' אלפים ורק בקצה זה מתקרב ע"י הקרפף שהוסיפו שם, ואין זה ממש כקשת, ואפשר שבזה לא אמרו כאילו מלא בתים וחצירות, ועיין בקונטרס ריבוע העיר שדן בשאלה זו והעלה להקל, וראייתו מחזו"א סימן ק"י ס"ק י"א עיי"ש ודו"ק, וכן הורה לנו בפשיטות הגאון רבי יחזקאל ברטלר שליט"א שאין שום סברא לחוש לזה שבתוך חלל הקשת יש יותר מד' אלפים, דכיון שעכ"פ בין ב' ראשי הקשת יש פחות מד' אלפים א"כ הוי כעיר עגולה שאין תוכה משנה לנו כלל.

10 מדין שומירה שהמג"א בריש סימן שנ"ח מחשיב ההקף שסביבה כמוקף לדירה, ויעיין בשו"ת מנח"י ח"ז סכ"ד ועוד אחרונים שדנו על השומירה בגשר ויליאמסבורג, וכ"ש לפי שיטת החת"ס שיובא להלן שאין צריך מוקף לדירה לצרף לתחומין.

ועוד יש להבהיר שלפי שיטת החוות יאיר שאומרים הבלעת תחומין בזה, ואין צריך כלל לחידוש דעיר העשויה כקשת בשביל זה, וכן הוכיחו מרש"י ושו"ע הרב, אין טענה זו שייכת כלל. ועוד יש להבהיר שלפי האופן הב' שמצרפים את כל גדר ההפרדה לעיר אין כלל שטח ריק יותר מד' אלפים.

עיר העשויה כקשת ע"י צורת הפתח

והיה סברא לומר שאין להחשיב קרפף העשוי מצורות הפתח כחלק מהעיר ואין למדוד אלא מהבתים כיון שאין זה חומה גמורה שמודדים מחומתה, ורק רשות היחיד יש כאן וזה נקרא חצר ואין החצר נחשבת כבתי העיר להרחיב ולקבוע גבול העיר. אלא שיש דין שכל החצר כד"א, ולכן מי שנמצא בתוך השטח הגדול בעירוב יכול להלך בכל השטח כד' אמות. אבל לגבי חישוב העיר העשויה כקשת מכיון שאין כל הקשת נכללת בתוך העירוב [שהרי ביר נבאלה ואל גיב אינם נכללים בעירוב] יש לנו לחשב רק מסוף שכונת רמות מבתי העיר ממש.

והנה סברא זו צריכה להישען על שני חידושים שחידש החזו"א והפוסקים חולקים עליו, (א) שאין למחיצות דצוה"פ שם חומה, וכמאמר החזו"א בסימן ק"י ס"ק כ' בד"ה ואמנם אם "וקרוב הדבר לומר דדוקא חומה המגינה על העיר ולפיכך תוך החומה מקרי עיקר העיר אבל מחיצה כמסיפס בעלמא לא", וגדולי דורינו חלקו עליו. (ב) שיטת החזו"א שכתב שם בד"ה והנה, שאין חצר מתעברת עם העיר רק נחשבת כד"א, אבל הוא נגד רמב"ן מפורש, וריב"ש, וגדולי האחרונים, וכדלהלן:

חישוב צוה"פ בדין חומה

בענין החשבת צוה"פ כחומה כבר הבאנו את לשון השבות יצחק בשם הגרי"ש אלישיב שזה נחשב כחומה, וכן הבאנו את דעתו של הגר"ש אויערבאך שסובר כן, ויעו"ש שרוצה לומר שגם החזו"א מודה בעירוב שנעשה לצורך טלטול או תחומין

ולכן כתב רק במחיצה מסיפס בעלמא ולא בצוה"פ שהוא דבר ההווה ורגיל בעירובין, וכן דעת אביו הגרשז"א במנחת שלמה ח"ב סימן נ"ז וז"ל: "מבואר בשו"ע אר"ח בסוף סי' שצ"ח לענין תחומין בשבת דכל שישבה ואח"כ הוקפה מודדין מן החומה, ועיין במג"א סי' ת"א דצוה"פ ג"כ חשיב לענין זה כישב ולבסוף הוקף, ומעתה כמו שלענין תחומין חשבינן להו כעיר אחת ומודדין מהצוה"פ ה"נ לענין מגילה", וגם בשבט הלוי ח"ו סימן מ"ו כתב במפורש שזה נחשב ממש כחומה לענין תחומין.

ומעתה כיון שיש סברא זו שיש כאן דין חומה פשוט שיש להתיר.

דין חצר לעיבור העיר

וגם על החידוש הב' שחידש החזו"א שאין חצר מתעברת עם עיר, פסקו גדולי האחרונים דלא כהחזו"א, וכבר הביא החזו"א בעצמו שהחתם סופר ושו"ת נפש חיה סוברים להיפך, וגם שבשו"ת הריב"ש משמע שלא כדבריו. ועיין בשו"ת שיבת ציון סי' ח' שגם הוא מיקל בדבר. ויעו"ש בספר מראה אפרים סי' ז' שהאריך הרבה לדון בזה, והעלה שהחת"ס ושיבת ציון הנ"ל התירו גם במקום שהוקף מחיצות סתם ולא הוקף לדירה, אבל במקום שהוקף לדירה, כגון חצר של בית בזה גם במשנה ברורה וביאור הלכה משמע להתיר, ורק החזו"א מחמיר בזה, ועיין עוד שהביא שמהרמב"ן משמע בפירוש להתיר, יעו"ש. וגם בבית שלמה סי' נ"ח מיקל בזה, וכן בהאלף לך שלמה סי' קמ"ח וכן בנודע ביהודה תנינא סי' נ"ב הו"ד בשערי תשובה סי' שצ"ח ס"ק ג', וכן פסק במנחת יצחק ח"ז סי' כ"ד להקל בזה. ובספר נתיבות שבת סי' מ"ב אות י' בהגהות הביא שגם הגאון יעקב ומנחת פתים ומהרש"ם חולקים על החזו"א בזה.

ולסיכום: אין מקום חומרא בזה, משני טעמים. (א) הרי פסקו הגרשז"א במנחת שלמה, והשבט הלוי, והגר"ש אלישיב, והגר"ש אויערבאך, דצורת הפתח הוי כחומה

ממש. ב) ואפילו אם נחמיר להחשיב את זה רק כחצר, הרי מפורש ברמב"ן וכ"מ בריב"ש, וכן פסקו רוב גדולי האחרונים, שהיא נחשבת כחלק מהעיר ממש, ובודאי ברור שאפשר לחשב את הקרפף כחלק מהעיר כדי לקרב את שני ראשי הקשת זה לזה.

ובנוסף לכל הנ"ל גם בזה תועיל שיטת החוות יאיר בהבלעת תחומין דלדעתו אפי' אם לא נחשיבו כחלק מהעיר עדיין נוכל ללכת גם לפי שיטת החזו"א שזה נחשב לחצר ואינו מוסיף לצורת העיר, דהרי לפי שיטתו אין אנו צריכים לדון בצורת העיר כלל, וההיתר הוא משום הבלעת תחומין.

ועוד יש להבהיר שכל זה אינו נצרך אלא לפי האופן הראשון שנבאר לעיל אבל לפי האופן השני אין צורך לכל זה כיון שיש פחות מד' אלפים מבתי שכונת רמות עצמה עד למקום שגדר ההפרדה מתקרבת לכביש, וכמו שכתבנו למעלה.

המדידה מאל ג"ב לגבעת זאב

והנה בענין המדידה מאל ג"ב לכוון ג"ז יש להבהיר שאין זה ברור שניתן לרבע את כל אל ג"ב ולמדוד מקצה הריבוע אלפיים אמה לכוון ג"ז ובאופן כזה יוכל להלך כמעט בכל שטח ג"ז, מכיון שבאמת בקצה המערבי של אל ג"ב הבתים משוכים יותר לצד צפון, ואם מודדים מהצוה"פ שצמוד לרמות עד בתים אלו יש יותר מד' אלפים אמה, רק שיש אשכול בתים שיוצא מאל ג"ב באמצעו לכיוון דרום ורק אשכול זה הוא קרוב ונמצא בתוך ד' אלפים, וסמכו על זה מדין מקום המתקצר המובא ברמ"א שיכולים למלאות בתים עד מקום זה.

אבל בזה עדיין אינו ברור מה יהיה הדין באדם שעבר בכל השטח הפתוח והגיע למקום הסמוך לבתים בראש השני של הקשת ובפרט אם לא נכנס במקום הבתים ממש אלא רק בתוך אלפיים, האם יכולים עתה לקחת את כל הראש הזה של הקשת ולרבע, או שמודדים קו ישר ממקום המתקצר כמו צורת האות למ"ד (ראה איורים מס' 3 4 5) ויכולים לרבע ולמדוד רק כמו קו ישר המשך למקום המתקצר, ואילו שאר הבתים שממשיכים ממקום זה והלאה נחשבים כעיר אחרת נפרדת מהעיר העשויה כקשת, ודבר זה לא נתברר להדיא בדברי הפוסקים.¹¹

אולם בכל אופן שהוא בנידון דידן שהולכים מירושלים עד בית הכנסת שבשכונת פרי הארץ מותר ללכת, מכיון ששכונת פרי הארץ אינה רחוקה יותר מאלפיים אמה מהקו הישר הנמשך מראש הקשת [דהיינו אמצע הכפר אל ג"ב], אלא שאין ללכת בכל השכונה אלא רק מעט אחרי בית הכנסת [בנין מס' 91 או מס' 95 כמש"כ לעיל].

ויש להבהיר שכל הנאמר כאן הוא רק לפי האופן הראשון, אבל לפי האופן השני והשלישי דלעיל כל ג"ז נעשה כעיר אחת עם ירושלים ויכולים להלך בכולה וחוצה לה אלפיים אמה לכל צד.

אם מטעם שירושלים נחשבת כגאם

אסור לצאת יותר מאלפיים

עוד יש שפקפקו על ההיתר דקשת ועל ההיתר דהבלעת תחומין, שכל ירושלים היא כצורת גאם [הדסה עין כרם הוא ראש אחד כנגד מזרח ירושלים, וממזרח ירושלים לכיון

¹¹ ויש להוסיף עוד כי לכאורה גם אם נאמר שאין לרבע את כל הראש ונחשב כעיר אחרת, יש לדון ולהרחיב את התחום מטעם אחר שהרי יש כאן דין כלתה מידתו בסוף העיר דמבליעין לו את כל העיר כד' אמות וא"כ יכולים למדוד מסוף העיר 1996 אמה [והרחבה זאת נעשית על פני כל העיר גם במקום שאין עיר נגדה כמבואר באחרונים] וא"כ גם בזה יש לנו כמעט כמו אם היינו מרבעים את כל הראש רק פחות ד' אמות, אלא שכל זה צ"ע ואינו ברור ולכן אין לסמוך ולמדוד מקצה הכפר אל ג"ב שבאופן כזה היה אפשרות להלך כמעט בכל ג"ז, אלא צריך למדוד מראש הלמ"ד ולכן כתבתי בתחילה שזה מגיע עד ביהכנ"ס בשכונת פרי הארץ בערך ומעט יותר [אין אפשרות למדוד באופן מדויק במקומות כאלו].

קריאת המגילה ברמות ובהדסה בט"ו
כירושלים.

ועוד רצו לומר שאין החומה מיועדת
להגן על בני הכפרים האלו, אלא להיפך היא
עשויה להגן על ירושלים והערים שסביב לה
מאימת הערבים הגרים בכפרים אלו, וגם
טענה זו אינה מבוססת על שום מקור אלא
באה בדרך אפשר ועל פי סברא בלבד, ואמר
לנו הרה"ג ר' משה ברלין שליט"א שמוכח
ברור מהרבה ראיות שאינו כן אלא גם זה
מיקרי שפיר חומה שלהם ויכולים למדוד
מהחומה.

אם גדר ההפרדה נחשב כחצר

ואפי' לפי מה שחדשו סברא כזו מעצמם
בלא שום הוכחה לזה, שלא נחשב השטח
המוקף כעיר אחת, עכ"פ יש לדון שגם אם
אינה נחשבת כחומה לעשותן עיר אחת עדיין
יש לנו לדון מדין רה"י, הן אמת שלפי
החזו"א לא יועיל רה"י לשנות צורת העיר
ולא יועיל לאופן השני דלעיל [רק לפי שיטת
החתם סופר והשיבת ציון דלעיל וכן למ"ב
ורוב הפוסקים, ולכאורה עלינו לפסוק
כמותם גם בכגון דא] עכ"פ יועיל אופן
הג' דלעיל גם לפי שיטתו.

אלא שיש לדון בזה כיון שיש שם בית
זרע הגדול יותר מבית סאתיים וכבר ידועה
המחלוקת בזה אם נחשב כרה"י לענין
טלטול בשיש בית זרע יותר מבית סאתיים
אבל אינו מוקף במחיצות לעצמו אלא נמצא
בתוך היקף עיר שלימה, יעויין בביאור הלכה
סי' שנ"ח סעיף ט' ד"ה אבל, ודבר זה נוגע
הרבה לענין עירובי הערים שהרי בהרבה
מקומות בעיר יש גינות זרועות שאין
אפשרות להלך בהם וגם אצל אנשים
פרטיים בחצרותיהם, וכבר דיברו בזה
האחרונים הרבה מאוד, ויעויין בנתיבות
שבת להגר"י בלוי סי' י"ג אות ט"ו והערות
שם שבירושלים הנהיג האדר"ת להקל
במקום זרעים ולאחר פטירתו צוה הגרש"ס
שלא להקל ולהקיף מקומות אלו בצוה"פ,
אבל הביא הרבה מקילים שם.

צפון עד רמות הוא ראש השני], ויש בין שני
ראשי הגאם יותר מד' אלפים, וברבינו
חננאל (עירובין נ"ה) ובספר העתים (סי'
ס"ב) מבואר שראשי הגאם שהם יותר מד'
אלפים דינם כיושבי צריפים שאין להם
אלפיים אלא מפתח הבית, [ויעוי' בקרית
אריאל (פ"ז הערה אות י"א) שכתב שכן
מוכח ברשב"א וריטב"א בסוגיא דקשת
שהקשו מהסוגיא בדף כ"א היאך הלכו ג'
פרסאות בשבת עי"ש]. אמנם כבר הוכיח
הגאון יעקב (דף נ"ה ד"ה עיר) שהרשב"א
והריטב"א והמאירי חולקים שכתבו שאפשר
לילך בכל העיר כד' אמות, והובא דבריהם
בב"י (סי' שצ"ח) ובמג"א (שם סק"ב) בשם
הרדב"ז ובמשנ"ב (שם סקט"ו). וגם במור
וקציעה (סי' שצ"ח) ובאו"ש (שבת פכ"ח
ה"ח) מפורש להדיא דאין להם דין יושבי
צריפים אלא מקבלים ריבוע העיר בפני
עצמם וכן כתב בערוה"ש (סי' שצ"ח סי"א).

בבירור הטעמים ב' וג'

ועתה נבוא לדון בענין הנאמר באופן ב'
וג' שגדר ההפרדה המקפת את הכפרים ביר
נבאלה אל ג"י ובית חנינא תחשב כחומה
וכעיר שישבה ולבסוף הוקפה שמודדים לה
מחומתה, יש שרצו לומר שכיון שהחומה
מקפת ג' כפרים ביחד ואין חיבור ממש בין
הכפרים אל ג"י וביר נבאלה לבין הכפר בית
חנינא ברצף בתוך קמ"א אין זה נקרא
חומה של עיר אלא חומה של מדינה.

ובאמת טענה זו אין לה יסוד ואדרבה
מוכח מהרבה מקומות שלענין תחומין גם
אם נקיף מדינה שלימה יש לנו למדוד
מהחומה, ואדרבה החומה מחברת את כולם
להקרא עיר אחת, וכן מוכח מהגמרא
עירובין נ"ה ע"א בדין חומת העיר
שנפרצה קמ"א אמה ושליש מב' רוחותיה,
דמשמע שם שרק אם נפרצה מב' רוחותיה
אז נפסק שם עיר ממנה, אבל אם לא נפרצה
כלל היא מחברת את שני חלקי העיר להיות
אחת, וכן כתב הגרשז"א הוכחה זו לענין

לא רואים כאן שזה חידוש מיוחד, אלא להיפך יש כאן הגבלה שרק בפחות מד' אלפים שאז יכולים לעבור בקשת בכל חללו ויכולים לעבור מראש אחד לראש השני מדין הבלעת תחומין, אז יכולים לרבע את כל העיר ביחד, אבל באופן שאין יכולים להלך בכל החלל כגון שרחבה יותר מד' אלפים שאין הבלעת תחומין בזה, הרי זו עיר גדולה מדי ואין לרבע אותה. כך הוא במשמעות הגמרא, וכן הוא גם בשו"ע.

הקושיא בשיטת רבר"ה

אלא מה שיש לדון הוא משום שבגמרא (שם בע"ב) איתא שרבה בר רב הונא סבר שלא די בזה שבין ראשיה יש פחות מד' אלפים אלא צריך גם שמגוף הקשת עד היתר יהיה פחות מאלפיים [רק שרבה בריה דרבה בר רב הונא חלק עליו, ואב"י אמר שמסתברא כוותיה, ולכן נפסק כוותיה להלכה שאין צריך אלא פחות מד' אלפים בין ראשיה ולא יותר], וחזינן דלשיטתו דרבר"ה צריך דווקא שמובלע משני הצדדים הבלעת תחומין, ובזה יש להקשות מדוע בסוגיא בדף מ"ד איתא שמספיק הבלעת תחומין רגילה מצד אחד.

ובאמת כן הקשה החזו"א בסימן ק"י ס"ק י' וז"ל "על רבר"ה דבעי הבלעת תחומין מב' צדדין צ"ע לחלק בין זה למערה, ולמש"כ תוס' נ"ז ע"ב דבאמת גם לרבר"ה הולך מראש זה לראש זה היכי שאין מן הקשת עד ה"יתר" ב' אלפים ניחא וצ"ע, וכוונתו לתוס' שם בד"ה התם, שכתבו שם בתירוץ א' שאפילו לרבר"ה מותר לעבור מראש הקשת אחד לראש השני מדין ג' כפרים משולשים, יעוי"ש, אלא שיש שם בתוס' עוד ב' תירוצים אחרים, וגם לפי התירוץ הראשון עדיין אין זה ברור שהרי מותר רק מדין ג' כפרים משולשים ולא מדין הבלעת תחומין, ולכן באמת סיים החזו"א בצ"ע, ונראה דמשום כך חשש החזו"א שאין לסמוך על היתר דהבלעת תחומין, וכדלעיל.

וכל זה לענין טלטול, אבל לענין תחומין האריך בספר קרית אריאל שאין לחשוש לדין פרוץ לבית זרע כלל, שהרי כל החשש הוא רק משום שמא יטעה ויטלטל גם במקום הזרע שהוא כרמלית, או שיטעה וידמה אותו לרה"ר, וכאן לא שייך כל חששות אלו, וכן הביא בספר שבות יצחק פ"ה הערה י' בשם מהרל"ח, וכן הוא בשו"ת נפש חיה סימן ל"ו, וא"כ אין לחוש לזה, ובפרט בהיקף עיר שכבר נתבאר לעיל דדעת הרבה מהאחרונים שמצטרף.

בענין הבלעת תחומין

רבים שואלים, לפי הסוברים דמהני הבלעת תחומין, מדוע צריך לחידוש דעיר העשויה כקשת שנעשה כאילו מליאה בתים וחצירות והלא בכל אופן מותר לעבור מכאן לכאן משום שזה פחות מד' אלפים ויש תמיד הבלעת תחומין.

והנה בפשטות לשון הגמרא והשו"ע אין מקום לקושיא זו כלל, ויכולים לומר שאין בזה שום חידוש מיוחד, שהרי זה כתוב בברייתא דריבוע העיר וזה לשון הבריתא "תנו רבנן כיצד מעברין את הערים, ארוכה כמות שהיא, עגולה עושין לה זוויות, מרובעת אין עושין לה זוויות היתה רחבה מצד אחד וכו' היה בית יוצא וכו' היתה עשויה כמין קשת או כמין גאם רואין אותה כאילו היא מליאה בתים וחצירות ומודד ממנו ולהלן אלפיים אמה", עד כאן לשון הבריתא, ולא משמע שם שיש איזה חידוש מיוחד יותר מדין ריבוע עיר עגולה, אלא החידוש הוא שמרבעים את העיר ועושים לה קו ישר מראש הקשת האחד לראש השני, ומקו זה יכולים ללכת אלפיים אמה בכל מקום, וכמו שמרבעים עיר עגולה.

ומשמע שאפילו בקשת הרחבה יותר מד' אלפים אמה הדין כן, רק שבגמרא בהמשך כתוב "אמר רב הונא עיר העשויה כקשת אם יש בין ראשיה פחות מד' אלפים אמה מודדין לה מן היתר, ואם לאו מודדין לה מן הקשת", ועדיין בקשת הפחותה מד' אלפים

תירוצי המרכבת המשנה

אבל במרכבת המשנה הביא ג"כ קושיא זו, ותירץ שבאמת לפי שיטת רבר"ה בדין דמעה צריך ג"כ הבלעה משני צדדים ולכן רק באופן שיהיה למעה ג' פתחים אחת במזרח ואחת במערב וביניהם פחות מד' אלפים, ועוד אחת בצפון וממנה עד לקו העובר בין הפתחים דמזרח ומערב פחות מאלפיים, שזה ממש כעיר העשויה כקשת, ויש בזה הבלעה מב' צדדים, בזה מותר לרבר"ה במעה בסוגיא דף מ"ד, אלא דלא קיי"ל כן, דהרי נפסק להלכה כרשב"ה ולכן לדין דין הבלעת תחומין נפסק בסימן ת"ח כסתם משמעות הסוגיא שמספיק הבלעת תחומין מצד אחד.

ולכן באמת המרכבת המשנה סובר שיש לנו לסמוך על הבלעת תחומין וכדלעיל.

תירוצו של החוות יאיר

ובאמת לכאורה יכולים לתרץ עוד תירוצי על כל זה, שבאמת הרי יש לנו חידוש מיוחד בדין עיר העשויה כקשת, משום שמדין הבלעת תחומין היה מותר ללכת רק מראש אחד של הקשת לראש השני, דהיינו אם ראש אחד בצפון והראש השני בדרום מותר לעבור מצפון לדרום וגם אלפיים מאחורי הראש הדרומי, אבל עדיין אין היתר ללכת מאמצע ה"יתר" לכוון מערב אלפיים אמה, ורק מדין עיר עשויה כקשת שנעשה כאילו מליאה בתים מותר לו להלך מאמצע ה"יתר" אלפיים למערב.

וכן תירץ החוות יאיר בסימן קנ"ה על קושיא זו, ולכן מתיר ג"כ לסמוך על הבלעת תחומין וכדלעיל.

קושיית ריבוע התחום

אלא שיש שערערו על זה מדין ריבוע התחום, דאיתא בסימן שצ"ט סעיף י' שהתחום שבת ניתן בצורת טבלא מרובעת עם הקרנות ומותר להלך באלכסון עד קצה הריבוע של התחום, וא"כ גם בעיר העשויה כקשת בלא דין ריבוע העיר ובלא חידוש

דמליאה בתים יש אפשרות להגיע לאלפיים אמה מערבית לכל ה"יתר".

אבל טענה זו בטעות יסודה, שהרי דבר זה נכון הוא דווקא בעיר שהיא עומדת באופן ישר לריבוע העולם, או שג' דפנותיה החיצוניות הן ישרות ועומדות בזווית מדויקות כמו ה"יתר", ודבר זה אינו מצוי כמעט, אלא בכל שכונה יש בליטות ושקיעות ותמיד יש שם קשתות קטנות בכל עיר, שצריכים לומר עליהם כאילו הם מלאים בתים, הגם שכל קשת עומדת בזווית אחרת, ואילו לא היה לנו חידוש זה דכאילו היא מליאה בתים היה יוצא להרבה מהקשתות שהן עומדות באלכסון של העיר ולא נותנים טבלא מרובעת אלא בכיוון ריבוע העיר, ולפעמים יוצא שאסור לצאת מה"יתר" אפילו עשר אמות, ולכן צריך בודאי לחידוש דכאילו מליאה בתים כדי לחשב אלפיים אמה מה"יתר", שהרי אנו דנים עכשיו להתיר בלי דין ריבוע העיר.

ונצייר לדוגמא שכונה שיוצאת מן העיר ונכפפת בקצה (ראה איור מס' 6) שבוזא אילו היה לנו לדון ללא חידוש דקשת וללא חידוש ריבוע העיר אלא רק מדין ריבוע התחום היה נראה התחום כמצויר בתמונה הנ"ל ורק אחר חידוש דקשת נוסף התחום עד אלפיים מה"יתר" (ראה איור מס' 7), ואולי אפילו יש לחשבה כעין גאם ולרבעה לגמרי, אלא שהיא עשויה כעין גאם וקו האלכסון שלו ארוך יותר מד' אלפים אמה.

וכמו כן יהיה הדין בעיר העשויה כקשת רגילה אלא שהיא עומדת באלכסון, שמצד השלמת הקרנות צריכים להשלים בהתאם לרוב העיר, וכיון שכן נמצא שהיוצא מהיתר במרכזו יכול להלך רק קצת, ורק בזכות דין עיר העשויה כקשת נותנים לו אלפיים אמה מכל אורך היתר (ראה איור מס' 8).

יש להדגיש שכל האמור כאן הוא רק לולי דין ריבוע העיר ולולי דין עיר העשויה כקשת, וכל זאת הוא רק כדי לתרץ מה הוסיף דין קשת על דין ריבוע התחום. אבל

חידוש דעיר העשויה כגאם שגם הוא נכתב ביחד עם דין קשת, אינו צריך לכל זה שהרי החידוש בזה פשוט, הגם שזה ג"כ נכלל בחידוש דריבוע העיר עדיין אינו נכלל בחידוש דריבוע התחום, וכל הקושיא כאן היתה רק מדין ריבוע התחום לולי דין ריבוע העיר.

ועוד יראה הרואה והעוסק בדינים אלו הרבה נפק"מ שיוצאות מדין זה דקשת, כגון מה שכתוב לעיל שלקריית אריאל עיר המובלעת בקשת נחשבת מחוברת ממש, ואילו עיר המובלעת בריבוע רגיל לא, וכן נקט בשבות יצחק לענין מגילה, ועוד רבות כהנה, ואכמ"ל.

המורם מהאמור:

דיש לנו ג' טעמים נפרדים ומבוררים דמותר ללכת מירושלים לגבעת זאב.

הטעם הראשון דהוה כעיר העשויה כקשת, ויש שערערו על כך ג' טענות.

א. באופן החיבור של העיר מצד מזרח ערערו שיש פירצות באיזור עטרות.

וכתבנו בזה ג' תשובות שכל אחת מהן מספקת לסמוך עליה. (1) לסמוך על הבלעת ריבועים כמקובל (וכמסקנת החזו"א, וכפסק המנחת יצחק והגר"ש וואזנר בזה, ורק הקרית אריאל מחמיר בזה). (2) לסמוך על בתי החרושת (וכפסק הגר"ש וואזנר והגר"ש אלישיב נגד ספיקו של החזו"א). (3) שנסמוך על הגדר שסביב אזה"ת כחומה (וכדברי הגר"ש אלישיב והגר"ש איערבאך ורק הקרית אריאל מחמיר בזה).

ב. שהקרפף שהוסיפו לעירוב של שכונת רמות הינו רק רשות היחיד ואינו מועיל לקבוע צורת העיר.

ובזה כתבנו ב' תשובות שניתן לסמוך על כל אחת מהן. (1) שזה כן נחשב כחומת העיר (כפסק הגרש"א ובנו הגר"ש והגר"ש אלישיב והגר"ש וואזנר שפסקו דלא כהחזו"א). (2) שרה"י מועיל לשנות צורת העיר (כדברי הרמב"ן והריב"ש, וכפסק החת"ס, השיבת ציון, נפש חיה, בית שלמה, האלף לך שלמה, נוב"י, מנחת פתים, מהרש"ם, מ"ב וביה"ל, ומנח"י, נגד החזו"א).

ג. שהקשת מתרחבת במרכז ליותר מד' אלפים.

וערערו זה אינו מבוסס על שום מקור אלא מערער ובא בטענת שמא, ומשמע מדברי החזו"א וכפי שנתבאר לעיל מקונטרס ריבוע העיר שגם בזה יכולים למלאות בתים, ובפרט כאן שאין זה ברור לגמרי אם יש מקום המתרחב כלל [וקשה מאוד לברר דבר זה]. וגם אם נסמוך על הבלעת תחומין אין חשש זה שייך כלל.

ובאמת על האופן הזה בלבד יכולים לסמוך, אלא שזה רק לדריים או שובתים בירושלים, וגם רק עד אמצע שכונת פרי הארץ ולא בכולה וכדלעיל.

הטעם השני שכתבנו לסמוך על הגדר המקיף את הכפרים, וערערו עליו ב' טענות.

א. באופן החיבור באיזור עטרות, והתשובות כדלעיל [ועוד נוסף כאן שזה מתחבר גם למטה בקשת שבין רמות לשועפת].

ב. שאין החומה מיועדת להגן עליהם.

וגם בזה כתבנו ב' תשובות. (1) אין שום הוכחה לטענה זו, ואדרבה יש הרבה ראיות שגם באופן כזה נחשב לחומה. (2) הרי זה מהני מדין רה"י לפי כל הסוברים שרה"י מועיל לשנות צורת העיר (כדלעיל באופן הראשון טענה ב' תשובה 2).